

भारतीय राज्यघटनेची निर्मिती

भारतीय राज्यघटनेच्या निर्मितीची प्रमुख वैशिष्ट्ये

- एम.एन. रॉय यांनीच 1934 मध्ये भारतासाठी स्वतंत्र संविधान सभेची पहिली कल्पना मांडली.
- कॅबिनेट मिशन प्लॅन, 1946 ने सुचवलेल्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार घटना सभेची स्थापना करण्यात आली. मिशनचे नेतृत्व पेथिक लॉरेन्स यांनी केले आणि त्यांच्याशिवाय इतर दोन सदस्यांचा समावेश केला - स्टॅफोर्ड क्रिप्स आणि एव्ही अलेक्झांडर.
- घटनासभेची एकूण संख्या 389 होती. तथापि, फाळणीनंतर फक्त 299 शिल्लक राहिले. ही अंशतः निवडलेली आणि अंशतः नामांकित संस्था होती.
- घटनासभा तयार करण्यासाठी निवडणुका जुलै-ऑगस्ट 1946 मध्ये झाल्या आणि नोव्हेंबर 1946 पर्यंत प्रक्रिया पूर्ण झाली. घटनासभेची पहिली बैठक 9 डिसेंबर 1946 रोजी झाली आणि 211 सदस्यांनी हजेरी लावली.
- डॉ.सच्चिदानंद सिन्हा फ्रेंच प्रथेनंतर घटनासभेचे तात्पुरते अध्यक्ष झाले.
- 11 डिसेंबर 1946 रोजी डॉ.राजेंद्र प्रसाद आणि एच.सी. मुखर्जी यांची अनुक्रमे अध्यक्ष आणि उपाध्यक्ष म्हणून निवड झाली.
- सर बी एन राऊ यांची घटनासभेचे घटनात्मक सल्लागार म्हणून नियुक्ती करण्यात आली.
- 13 डिसेंबर 1946 रोजी पं. नेहरूंनी उद्दिष्टांचा ठराव मांडला जो नंतर थोड्या सुधारित स्वरूपात संविधानाची प्रस्तावना बनला. 22 जानेवारी 1947 रोजी हा ठराव एकमताने मंजूर करण्यात आला.
- संविधान सभेने मे 1949 मध्ये राष्ट्रकुलचे भारताचे सदस्यत्व मान्य केले. तसेच, 24 जानेवारी 1950 रोजी राष्ट्रगीत आणि राष्ट्रगीत स्वीकारले. 22 जुलै 1947 रोजी राष्ट्रध्वज स्वीकारला.
- सभेची बैठक 11 सत्रांसाठी झाली, अंतिम मसुदा तयार करण्यासाठी 2 वर्षे, 11 महिने आणि 18 दिवस लागले, एकूण 141 दिवस बसले आणि संविधानाचा मसुदा 114 दिवसांसाठी विचारात घेण्यात आला. एकूण खर्च सुमारे 64 लाख रुपये होता.
- सभेत 15 महिला सदस्य होत्या जे फाळणीनंतर कमी करून 9 करण्यात आले.

संविधान सभेच्या काही महत्त्वाच्या समित्या त्यांच्या संबंधित अध्यक्षांसह खालीलप्रमाणे आहेत.

- केंद्रीय अधिकार समिती - जवाहरलाल नेहरू
- केंद्रीय घटना समिती - जवाहरलाल नेहरू
- प्रांतीय संविधान समिती - सरदार पटेल
- मसुदा समिती - बी आर आंबेडकर
- प्रक्रिया समितीचे नियम - डॉ राजेंद्र प्रसाद
- सुकाणू समिती - डॉ राजेंद्र प्रसाद
- ध्वज समिती - जे.बी. कृपलानी

13. मसुदा समितीचे खालील सदस्य होते-

- डॉ बी आर आंबेडकर (अध्यक्ष)
- अल्लादी कृष्णस्वामी अय्यर
- डॉ.के.एम. मुन्शी
- एन. गोपालस्वामी अय्यंगार
- सय्यद मोहम्मद सादुल्लाह
- एन माधव राऊळ
- टीटी कृष्णमाचारी

संविधानाचा अंतिम मसुदा 26 नोव्हेंबर 1949 रोजी स्वीकारण्यात आला आणि त्यात 8 अनुसूची, 22 भाग आणि 395 अनुच्छेद होते.

भारतीय संविधानाचे विविध स्रोत

1. 1935 चा भारत सरकार कायदा - संघराज्य व्यवस्था, राज्यपाल कार्यालय, न्यायपालिका, लोकसेवा आयोग, आपत्कालीन तरतुदी आणि प्रशासकीय तपशील.
2. ब्रिटिश राज्यघटना - संसदीय सरकार, कायद्याचे नियम, वैधानिक प्रक्रिया, एकल नागरिकत्व, मंत्रिमंडळ प्रणाली, विशेषाधिकार लेखी, संसदीय विशेषाधिकार आणि द्विदलीवाद.
3. अमेरिकन संविधान - मूलभूत अधिकार, न्यायव्यवस्थेचे स्वातंत्र्य, न्यायालयीन आढावा, राष्ट्रपतींवर महाभियोग, सर्वोच्च न्यायालय आणि उच्च न्यायालयाचे न्यायाधीश काढून टाकणे आणि उपराष्ट्रपती पद.
4. आयरिश राज्यघटना - राज्य धोरणाचे निर्देशक तत्त्वे, राज्यसभेसाठी सदस्यांची नामांकन आणि अध्यक्ष निवडण्याची पद्धत.
5. कॅनेडियन राज्यघटना - एक मजबूत केंद्रासह फेडरेशन, केंद्रातील अवशिष्ट अधिकारांचा अधिकार, केंद्राने राज्यपालांची नियुक्ती आणि सर्वोच्च न्यायालयाचे सल्लागार अधिकार क्षेत्र.
6. ऑस्ट्रेलियन संविधान - समवर्ती यादी, व्यापार, वाणिज्य आणि संभोगाचे स्वातंत्र्य आणि संसदेच्या दोन्ही सभागृहांची संयुक्त बैठक.
7. जर्मनीचे वेमर संविधान - आणीबाणीच्या काळात मूलभूत अधिकारांचे निलंबन.
8. सोव्हिएत संविधान (यूएसएसआर, आता रशिया) - प्रस्तावनेमध्ये मूलभूत कर्तव्ये आणि न्यायाची कल्पना (सामाजिक, आर्थिक आणि राजकीय).
9. फ्रेंच संविधान - प्रजासत्ताक आणि प्रस्तावनेतील स्वातंत्र्य, समानता आणि बंधुत्वाचे आदर्श.
10. दक्षिण आफ्रिकेची राज्यघटना - राज्यघटनेच्या दुरुस्तीची प्रक्रिया आणि राज्यसभेच्या सदस्यांची निवड.
11. जपानी संविधान - कायद्याद्वारे स्थापित केलेली प्रक्रिया.